

AZ ERDÉLYI MŰZEUM-EGYESÜLET TÖRTÉNETE

I.

A történeti Magyarország határain belül nincs egyetlen tájegység sem, melynek történetében a XVIII. század végétől kezdve olyan megszakítatlan folytonosságban jelentkeznének a tudományos törekvések, mint éppen Erdélyben. Azonban az egyetemes magyar történelemmel együtt Erdély története is azt mutatja, hogy a tudományos törekvések mindig elsősorban a politikai körülmények függvényei, belső magjukban mindig ott melengetődik a magyarság nemzetpolitikai élniakarásának csírája. Azért van az, hogy e törekvések legnagyobb erővel, szinte a hősiesség magaslatain éppen akkor vesznek hirtelen felfelé szökő lendületet, akkor kapnak a köztudatban is igazi jelentőséget, mikor az erdélyi magyarság politikai szempontból a legsötétebb, legkísértetiesebb napokat éli át.

A XVIII. század vége tájától az egymással eszmei összefüggésben álló erdélyi tudományos törekvések az intézményesség felé mindaddig egyéni kezdeményezésekre, de egyelőre éppen azért az egyének lendületéhez és a külső körülményekhez mért el-elhanyagoló kitartással és változó lehetőségekkel tesznek kísérletező lépéseket, míg végre a XIX. század közepe tájára erejük, céltudatuk annyira növekszik, hogy az országos érdeklődés középpontjába kerülnek. Ez az az időpont, ahol az immár több, mint háromnegyedszázados Erdélyi Múzeum-Egyesület élete, története kezdődik.

Az 1842-i országgyűlésre készülődő Erdély politikai és szellemi életének részeseit nem minden előkészítés nélkül érte az a hír, hogy korának legnagyobb erdélyi oklevélkutatója, *gróf Kemény József* unokatestvérével *gróf Kemény Sámuellel* együtt a legközelebbi országgyűlésen könyv-, kézirat- és ásványgyűjteményét a Kolozsvárt felállítandó Nemzeti Múzeum céljára ajánlja fel; a két felajánló levelében arra kérte előbb Küküllő, majd Kolozs megyét, hogy mivel egy ilyen múzeum fenntartása, kezelése és fejlesztése csak országos támogatással történhetik, a megye rendei vegyék pártfogásukba az ügyet. Kolozs megyének még

1841-ben tartott közgyűlése a törvényhatóságok közül legelsőül értette meg egy országos múzeum alakításának szükségességét és a rendek előtt felolvasott Kemény-levél hatása alatt követeinek utasításába foglalta, hogy az ország rendei ne csak elfogadják az ajánlatokat, hanem „az alapítást csak kezdetnek tekintve, az egész intézetet pártfogásuk alá vegyék és a nemzet egyesített erejével állítsanak a célnak minden tekintetben megfelelő nemzeti könyvtárt és múzeumot.” A többi törvényhatósághoz intézett ilyen szellemű átiratra való válaszként legelsőnek Csíkszék, utána Udvarhelyszék, Háromszék, Marosszék és Doboka megye közgyűlése foglalkozott pártolólággal a kérdéssel. A közigazgatási, illetőleg politikai testületeken kívül társaskörök, kaszinók, nem utolsósorban az időszaki sajtó megörpíratok terjesztették a múzeumalapítás és a tudományos munkálkodás szükségességének eszméjét.

Ilyen bevezetés után a kérdés eszmei része már tisztázott volt, mikor az erdélyi országgyűlés 1842. június 21-én történt megnyitásakor a rendek elnöke az ülés elején ismertette gróf Kemény József és Sámuel levelét. Az általános tetszésnyilvánítás, éljenzés és a felszólalások sora, amely e bejelentést követte, és még inkább az, hogy a lelkes fogadtatás egy olyan testületben történt, melynek tetszésnyilvánító tagjai közül csak nagyon kevesen láthatták be egy könyvtár és múzeum megalapításának közművelődési, illetőleg tudományos jelentőségét, mindez, mondom, nyilvánvalóan mutatta, hogy a rendek egy ilyen intézmény megalakítását elsősorban politikai sikernek tekintenék. Mutatta ezt az is, hogy a felszólalók között *Zeyk János*, Doboka megye követe az ajánlás napját azért tartotta nevezetesebbnek, mert ezáltal az eddig folytatott sérelmi politikától eltérve, az országgyűlés a haladás útján az alkotások mezejére lép. De volt olyan is, *Pálffy János*, Udvarhelyszék követe, aki nem elégedett meg a múzeum felállításának gondolatával, hanem a XVI. századi Sodalitas Septem-castrensis tervével megindított tudós társasági törekvések megvalósításaként egyebek mellett egy erdélyi tudományos akadémia felállítását sürgette. Az ilyen távoli célokra néző hozzászólót azonban az akkori szűkös erdélyi lehetőségeket hidegen mérlegelő felszólalók figyelmeztették arra, hogy a nagyarányú akadémiai megoldás helyett a

Gróf Kemény József
1795—1855

Kővári László
1820—1907

kivívható múzeum felállítását kell mindenképpen szorgalmazni. Az országgyűlés magyar része szinte egyhangúan a múzeumalapítás gondolatához szegődött. Végre 1842. december 23-án az országgyűlés a rendszeres bizottmány előzetes tárgyalásai nyomán elkészült javaslatot elfogadta és az országos tanácskozó-terem építése és a nemzeti színház támogatása mellett elhatározta a múzeum alapítását is. A múzeum megszervezésére 100.000 forintot irányoztak elő. Mikor azonban a múzeumnak országos rovatal útján való megalapítására terelődött a tárgyalás sora, az addig egykedvűen viselkedő szászok hevesen elleneztek azt, hogy országos múzeumot állítsanak fel és még inkább azt, hogy annak fenntartására reájuk is vessenek ki rovatalt. A szászoknak ugyanis nem volt nemzeti érdekük, hogy a szász népi tömegektől távol

lévő Kolozsváron újabb országos múzeumot létesítsenek akkor, mikor a szebeni Bruckenthal-múzeum már 1817 óta megvolt és 1833 óta már több „honismergető“ egyesületük és folyóiratuk szolgálta, természetesen csak a szászságra korlátozódva nagyjában ugyanazokat a célokat, amelyeket az erdélyi magyar és székely rendek éppen az új intézmény megalapításával akartak elérni. Az országgyűlés magyar és székely követei a felcsapó heves közjogi és faji viták nyomán jól látták a szászság nemzeti álláspontját és ezért politikai tapintatból a múzeum céljaira csak a magyaroktól és székelyektől kívántak rovatalt ; a múzeum kilenc tagú felügyelőbizottságába azonban egy szász tagot is választottak. Az erdélyi múzeumot tehát már csírájában csak a magyarok és székelyek támogatták, felállításának szükségességét is csak ők hangoztatták.

A szászok ellenzése azonban megakadályozta Bécsben a múzeumalapításra vonatkozó törvény szentesítését. A rendek hiába sürgették többször a múzeum sorsára vonatkozó határozatok kedvező elintézését, ez ügyben nem történt semmi érdemleges. A két magyar haza 1848. május 30-án kimondott egyesülése eltüntette a külön erdélyi országgyűlést. Ez és a rákövetkező viharos idők lehetetlenné tették azt, hogy az erdélyi magyar művelődés történetében olyan nagyra hivatott múzeum már ekkor megvalósulhasson.

A szabadságharc mozgalmas, kavargó korára Erdélyben is jó ideig dermedt, halotti csend következett. De az önkényuralom vasgyámságának legkeményebb napjaiban egyre több gondolkodó főben ébredezett az a gondolat, hogy az erdélyi országgyűlés régebbi múzeumállító szándékát éppen a magyarság öntudatának emelése érdekében végre meg kell valósítani. E gondolat legelső fölvetője *Kővári László*, a történetíró, legtekintélyesebb harcosa pedig *gróf Mikó Imre* volt. Mikó nem vett részt az 1848—49-i szabadságharcban ; így, bár jó magyar volt, feltétlen hűsége miatt személye kedvelt volt az elnyomó császári udvarban. A magyarság előtt 1848 előtti társadalmi és kincstárnoki szerepén kívül az önkényuralom idején kifejtett irodalom-, színház- és tudománypártolása, sőt tevékeny tudományművelése tette őt kedvelté. Mikor Kemény József gróf 1855-ben meghalt, félni lehetett, hogy végrendelete értelmében az 1841-ben felajánlott gyűjtemények Erdélyből a pesti Magyar Nemzeti Múzeumba kerülnek, vagy még inkább attól, hogy az önkényuralom emberei a gyűjtemények felhasználásával erdélyi múzeumot alapítanak ugyan, de nem Kolozsvárt, hanem Szebenben. Éppen ezért Mikó összejövetelek, levelezés és sajtó útján megérttette az erdélyi közvéleménnyel, hogy a múzeumnak egyesületi úton való megalapítása elodázhatatlanul fontos. Hogy a múzeumi helyiség kérdését megoldja, maga egy több mint 10 holdas díszkert közepén álló emeletes villáját adományozta a megalapítandó múzeum céljaira. Az alapítvány nyomában beérkező lelkes megajánlások, az őket fogadó általános öröm és lelkesedés ugyan véglegesen megerősítették Mikóban és minden illetékes tényezőben a múzeumalapítás szándékát, de ugyanakkor felköltötték az önkényuralom kormányában azt a gyanút is, hogy itt többről van szó, mint egyszerű művelődési mozgalomról. A gyanú alapos volt, mert hiszen valóban maga a magyarság elsősorban nem közművelődési mozgolódásnak tartotta, Mikó kezdeményezését. „Nagyméltóságod felfogta bölcsen az idő és viszonyok szükségét — írta betegágyából a szabadságharc legnagyobb emlékirója, Pálffy János — kilépni a cselekvés terére azon percben, midőn legnagyobb szükség vala vezető szellemre, s a nemzet innen és túl a Királyhágon, megértette a szózatot. S Isten meg fogja segíteni Nagyméltóságodat, mert nemes szívében nem honol hiúság, de telve lelke a hazaszeretet tiszta tüzcével” (1857. jan. 20). E sorok a kor felfogását és hangulatát fejezik ki. Miközben ilyen nemzetiségünket erősítő célzattal az előzetes szervezkedés folyt, csak Mikó többszöri személyes közbelépésére sikerült végre Bécsben kieszközölni, hogy 1859. november 23-ra összehívhassák az Erdélyi Múzeum-Egylet alapító közgyűlését. (Az Egyesület nevének harmadik tagját ez egyszer régebbi alakjában — Egylet — használom, a továbbiakban azonban az újabb végleges alakkal élck.)

A közgyűlést megelőző napokban és a gyűlés napján látszott meg külsőségeiben is, hogy Erdély a Múzeum megalapítását valóban nem pusztán művelődési ténynek tartja. Alig van az erdélyi tudományos törekvés történetében olyan

Gróf Mikó Imre
1805—1876

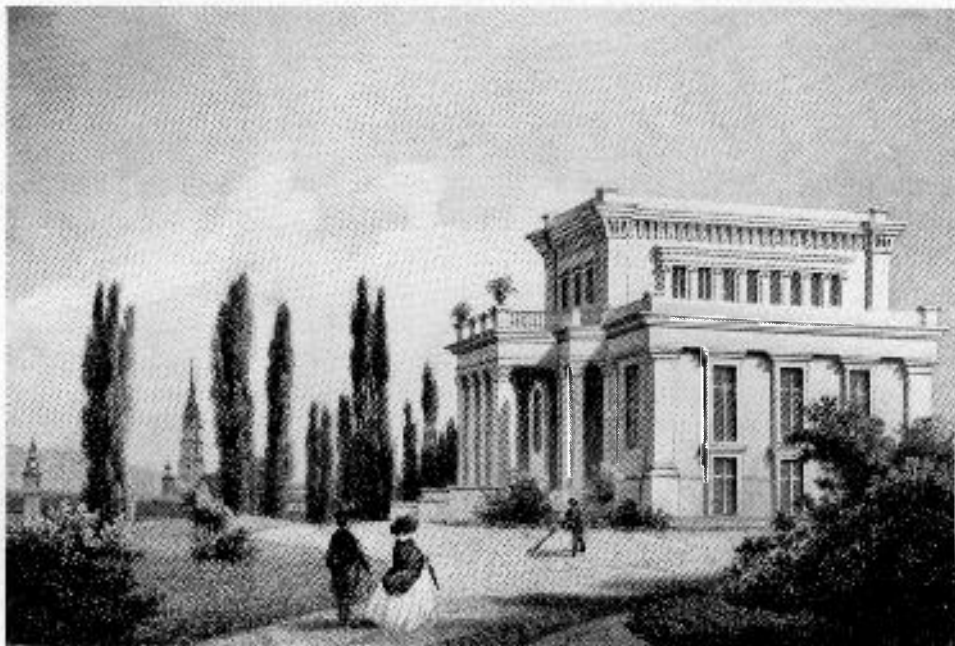
üléseknek két tárgykör szerint való elkülönítését. Kimondották a történelmi és természettudományi ülések különválását. Ezzel tehát megalakultak a tudományművelő munka első keretei, a szakosztályok elődei is. E keretek kialakulásával egyidőben részben a tudományos előadások anyagának közlésére az egyesület évkönyv kiadását határozta el.

A szervezkedés első tíz éve sok munkában, de aránylag nagyobb lelki és anyagi nehézségek nélkül telt el. A kiegyezés utáni erdélyi magyarságnak azonban már korántsem jelentette azt a Múzeum és az Egyesület, mint az önkényuralom idejének erdélyi magyar közvéleménye számára. Az egyesületnek politikai jelentősége most, a politikai szabadság viszonylag korlátozatlan korában nem volt. Az erdélyi magyarság vezető rétege nem volt eléggé érett ahhoz, hogy meglássa az egyesület munkásságában rejlő nemzeti érdekeket. Ennek hatását aztán megérezte az egyesület költségvetése is. Az állandó jövedelmet a tőkék kamatain kívül ugyanis azoknak a „részvényeseknek” hozzájárulása jelentette, akik 10 évre évi 5 forint befizetését ígérték. Mire azonban az egyesület felett az első évtized eljárt, a 896 régi részvényes tag száma még száznál is kevesebbre csökkent. A részvényesek számának zuhanása olyan végzetes nehézségekbe sodorta az egyesületet, hogy már 1867-ben feliratban kérte a kormány támogatását. A támogatás azonban ekkor még elmaradt.

3.

A második évtized elején azonban Erdély közművelődési életében jelentős változás következett be: 1872-ben a magyar törvényhozás szükségesnek látta a kolozsvári egyetem megalapítását. Bár a Múzeum-Egyesület elsősorban múzeumi anyag gyűjtésére és kezelésére alakult, — mint láttuk — két szakosztályában fejtett ki tudományművelő munkát is. Így e tekintetben 1872 előtt mintegy az egyetemet helyettesítette, illetőleg pótolta. Most az egyetem létesítését is elsősorban az Egyesület tette lehetővé azzal, hogy a magyar állammal 1872-ben kötött szerződés alapján az egyetem rendelkezésére bocsátotta nagyértékű tudományos gyűjteményeit, sőt később (1895), az egyetemi klinikák építéskor a Mikó-villát is 10 holdas kertjével együtt (ebben volt akkor a régi botanikus kert!) építkezések céljára átadta az egyetemnek. Az 1872-iki szerződés értelmében az Egyesület megtartja önkormányzatát, gyűjteményeit azonban az egyetem kezelésébe adja. A gyűjtemények elhelyezéséről, kezeléséről az állam, illetőleg az egyetem gondoskodik; használatukért évi 5000 forintot fizet. Anyagilag az Egyesület nagy súlytól szabadult meg, mert nemcsak hogy a fenntartás gondja került le válláról, hanem saját tőkéi kamataival és a tagok évi díjaival jövedelme mintegy évi 16.000 forintra gyarapodott. Annál sajnálatosabb volt azonban az állammal kötött szerződés nyomán az egyesületi öntudat fokozatos elcsökevényesedése és az Egyesület szellemi életének pangása. Az egyetem tanárai és hallgatói mentesítették ugyan az egyesületet az addig végzett tudományművelő tevékenység alól, de az egyetemi tanároknak az Egye-

*Gróf Mikó Imre kolozsvári háza
Mikó 1859-ben az Erdélyi Múzeum Egyesületnek adományozta*

sülettől való érthetetlen idegenkedése hovatovább odavezetett, hogy a múzeumi gyűjtemények nélküli egyesület tagjaiban a múzeumi öntudat természetesen lehanyaglott, viszont tudományművelő tevékenysége az egyetem tanárainak kellő támogatása, sőt sokszor ellentétes irányú szervezkedési tevékenysége miatt egyelőre a pangás állapotába jutott. Pedig a múzeumfenntartás gondjaitól részben megszabadult Egyesület időszaki kiadványokkal, folyóiratokkal (Az EME Évkönyvei, Erdélyi Múzeum) igyekezett az egyetemi tanárok tudományos munkásságát elősegíteni.

Ez az értetlen és érthetetlen, szinte ellenséges állapot azonban nem sokáig tartott. Az Egyesületben, különösen a személyében egyszerre egyetemi tanár és múzeumi titkár *Finály Henrik* buzgólkodása folytán már a 70-es évek vége felé feltűnt és utána rohamosan előtérbe kezdett nyomulni az akadémikus gondolat. Finály 1878-ban nyíltan megírta, hogy „az a szép és kielégítő siker, melyet az egyetemi feladata egyik ágában, a múzeum-alapításban már eddig elért, nemcsak jogosítja, hanem némileg kötelezi is az egyetemet arra, hogy kezdje el a fősúlyt lassanként áthelyezni feladata másik, nem kevésbé fontos ágára, a múzeumba gyűjtött tudományos anyag feldolgozására s így egyengesse az utat arra az átmenetre, amely a múzeumegyletből az eddig csak múzeumot alapító és ellenőrző igazgatótestületből lassanként valóságos tudós társaságot, azaz tudományt művelő és terjesztő, tudományos eredményeket termelő testületet alakítson“. E gondolat terv-

szerű megvalósítása érdekében igazában ekkor kezdődött meg az egyesület szakosztályainak kialakulása. 1879-től kezdve a két szakosztály, az orvos-természet-tudományi és a történelmi (ma : bölcsész-, nyelv- és történettudományi) szakosztály munkássága lendületet vesz ; ettől kezdve mindkettőnek külön folyóirata van, az előbbié az Orvos-Természet-tudományi Értesítő (1879—1905), a másiké az Erdélyi Múzeum (1879—1918, 1930—maig). Ez egyébként üdvös lendületből az akadémiai gondolatnak ugyan sok haszna volt, de a végeredményben múzeumi céllal alakult egyesületnek vajmi kevés. A szakosztályok működése egyáltalában nem alapult a múzeumi gyűjteményeken, sőt hovatovább függetlenítette magát az Egyesülettől is. Az 1883-i alapszabálmódosítás után maguk a szakosztályok az Egyesülettel csak laza összefüggésben voltak. Önálló volt a szervezetük, közgyűlésük, pénzkezelésük. Joguk volt ahhoz, hogy olyan tagokat vegyenek fel, akik magának az egyesületnek nem voltak tagjai. A tagsági díjakat maguk használták fel és e mellett tekintélyes évi átalányt kaptak a szakosztályi munkásság kifejtésére, meg folyóirat kiadására. A szakosztályok tehát az Egyesülettel való kapcsolat minden előnyét élvezték, anélkül, hogy az Egyesület célkitűzéseit különösebben munkálták volna. Ilyenformán az egyes szakosztályok a század vége felé annyira önállósultak, hogy a millenniumi évben Finály Henrik, a titkár ki is mondta, hogy mindenik „csaknem úgy tekintette magát, mint egy egészen önálló és független testület“. Ezek után nem volt csoda, hogy ugyanő a millenniumi közgyűlésen fölvetette a kolozsvári tudós társaság megalakításának gondolatát is. Ha maga a titkár, aki az Érem- és Régiségtár igazgatója is volt, ennyire nem törődött az Egyesület eredeti szellemi célkitűzéseivel és érdekeivel, megérthetjük, hogy a többi egyesületi vezető nem igyekezett megvédeni az Egyesület vagyoni függetlenségét, anyagi érdekeit sem. Így megtörténhetett az a képtelen dolog, hogy az állammal 1895-ben megújított szerződésben az Egyesület maga lemondott az alapítónak, gr. Mikó Imrének kizárólag múzeumi célra adományozott nagyértékű ingatlanáról. Az egyetemnek a klinikai építkezések céljaira feltétlenül szüksége volt e területre, ránézve a szerződés tehát nagyon előnyös volt, az Egyesület azonban ellenérték fejében csak azt az ígéretet kapta, hogy ha a két fél között a szerződés valamilyen ok miatt felbomlanék, „az állam a tulajdonjog átengedése vizsgálatául köteles lesz akkor a Múzeum-Egyletnek egy olyan önálló épületet vagy könnyű szerrel önállósá tehető épületrészt teljes tulajdonjoggal feltétlenül birtokába adni, amelyben a múzeum könyvtára és gyűjteményei a múzeum tudományos és közművelődési céljainak megfelelő módon elhelyezhetők és felállíthatók lesznek.“ Az ingyenes telekátengedés ugyan a múzeum vezetősége részéről azzal a reménnyel történt, hogy az állam e területen a zsúfolt múzeumi gyűjtemények korszerűbb elhelyezése céljából is építkezik, de ez a remény nem vált be. A terület egy része megmaradt botanikus kertnek, más részét meg új klinikai és intézeti épületek foglalták el.

A múzeumi célra alkalmas épületek hiánya különösen azért hatott nyomasztólag nemcsak a múzeumi, hanem az egyetemi munkára is, mert a múzeumi anyag

szaporodásával és az egyes gyűjteményrészek, táruk elkülönödésével elsősorban a múzeumi anyag célszerű elhelyezésére és további terjeszkedési lehetőségre lett volna szükség. Mindenekelőtt a táruk igazgatói látták és érezték azt, hogy a múzeumi gondolat háttérbeszorítói, az akadémiai elv harcosai a gyűjtemények, a táruk érdekei ellen dolgoznak. E belátásnak legelőbb *Apáthy István*, az egyetem híres állat- és élettan orvostanára, majd *Erdélyi Pál*, a múzeumi és egyetemi könyvtár igazgatója adott hangot. A két elv harcosai két táborba oszolva egy évtizedes küzdelem után végre 1906-ban megegyeztek az EME munkásságának, célkitűzésének új megfogalmazásában. Az ekkor alkotott alapszabályok szerint az Egyesület visszatért az alapítási elvekhez, azaz 1. fenntartja a múzeumot, 2. feldolgoztatja a gyűjtött anyagot és 3. műveli a honismeretet és általában a magyar tudományosságot. A tervszerű munka elősegítése érdekében megszüntették a szakosztályok önálló pénzkezelését; nem lehettek a szakosztályoknak külön tagjai sem. Minden tag egyesületi tagként lép be az EME-be, de tetszése szerint azt a szakosztályt választja, amelyben dolgozni akar. Az alapszabály véglegesen négyben állapította meg az egyesület szakosztályainak számát is; ezek: 1. a bölcsészet-, nyelv- és történettudományi, 2. természettudományi, 3. orvostudományi és 4. jog- és társadalomtudományi szakosztály. Az egyesület kormányzója a közgyűlés és a választmány, a határozatok végrehajtói a tisztviselők. A szakosztályoknak saját ügyeik intézésére külön közgyűlésük, választmányuk, illetőleg elnökségük van. Az Egyesület szakosztályai külön üléseiken Kolozsvárott szak- és népszerűsítő előadásokat tartanak, résztvesznek az egyes erdélyi városokban időnként (évenként) rendezendő és a tudomány népszerűsítését céljait szolgáló vándorgyűléseken. A táruk élén az egyetem megfelelő tanszékén működő egyetemi tanárok állnak igazgatói minőségben; a táruk igazgatói hivatalból tagjai a központi választmánynak. Az Egyesület időszaki kiadványai ezentúl elsősorban a táruk érdekeit hivatottak szolgálni.

Az Egyesület már a szakosztályi, helyesebben akadémikus elv virágzási korában belátta, hogy saját anyagi erőire támaszkodva nem tudja a szakosztályi működéssel együtt a múzeumi tevékenységet is támogatni. Ezért már 1900-ban államsegélyért folyamodott, de az első ilyen támogatást csak *gróf Apponyi Albert* minisztersége idején, 1905-ben kapta meg. Ettől kezdve az állami támogatás folytonosan növekedett. Az Egyesület az államsegélyt saját tőkéinek kamataival együtt kizárólag múzeumi és tudományművelési célokra fordította.

Az Egyesület múzeumi alapokon való újjászervezése rendkívül hasznos volt. Az a rövid idő, mely az újjászervezéstől kezdve a nyugodt munkalehetőségek végét jelentő világháborúig eltelt, mindenképpen az Egyesület virágzási korának nevezhető. A múzeumi gyűjtemények aránylag ekkor gyarapodtak legtöbbet (a levéltári anyag például legalább tízszeresére nőtt, a régiségtár anyaga megkétszereződött és fővonalakban először ekkor rendeződött!) és ez idő alatt kapták mai rendjüket, az egyesületi folyóiratok is ekkor érték el a legmagasabb színvonalat. A bekövetkezett világháborúval azonban természetesen megkezdődött a visszaesés. A háború szerencsétlen befejezéséig csaknem teljesen megszűnt az egyesület

tudományos munkája, a gyűjtemények legfélértettebb értékei is többször átérték a Kolozsvárról való menekítési tervezgetés, sőt részben a tényleges menekülés izgalma. Ehhez járult még az is, hogy az Egyesület már előbb állami ösztönzésre hazafias kötelességének érezte a háború alatt csaknem egész tőkeállományát magyar állampapírokba fektetni ; ez és nagyobb hadikölcsönjegyzése pedig egyet jelentett a tőke háború utáni teljes elvesztésével.

4.

Anyagi erőtől teljesen megfosztva, a magyar állammal kötött bérleti szerződés folytán a román államnak kiszolgáltatott gyűjteményekkel érte meg 1918 végén az EME is a román csapatok bevonulását. Az egyetem 1919. május 12-én történt erőszakos átvételekor a román állam tényleges hatalmába kerültek az összes múzeumi gyűjtemények is. A gyűjtemények biztonságát, kifogástalan kezelésük folytonosságát egyidőre azonban biztosítottak lehetett hinni azért, mert az egyes tárakban mint állami alkalmazottak ott maradtak az Egyesület életében eddig is jelentős szerepet vitt magyar tudományos tisztviselők. E tisztviselők száma azonban a megszállás 22 éve alatt a tüzzel-vassal való románosítás eredményeképpen állandóan csökkent. A megszállás vége felé a legtöbb tárban már nem volt egyetlen magyar tisztviselő sem.

A gyűjtemények átvételét nemsokára követte az Egyesület elleni hajsza is. Ennek fő-fő sugalmazói a kolozsvári román I. Ferdinánd-egyetem tanárai voltak. Az EME arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1895-i bérleti szerződést a magyar állammal kötötte és a gyűjteményeket használatra csak a kolozsvári Ferenc József-tudományegyetemnek engedte át. A szerződés az egyetem elköltözésével megszűnt. Különbösen is a román állam nem teljesítette az 1895-i szerződésben vállalt bérfizetési kötelezettségeket és így a szerződés már e miatt is semmis. E jogi álláspont és a vele szembehelyezett, a hatalom és birtokon belülség előnyeivel támogatott román hivatalos vélemény közötti kilátástalan harc állandóan bénítólag hatott az EME munkásságára. E harcnak voltak olyan sötét pillanatai, mikor perceken múlt az Egyesület erőszakos felosztatása. Az EME elment a végsőkhöz : jogi álláspontja határozott kifejtésével tisztázni akarta az állammal szemben saját egyesületi léte és gyűjteményei jogi helyzetét, de egyben kijelentette, hogy hajlandó megfelelő feltételekkel a román kormánnyal is szerződésre lépni. Tulajdonjoga biztosítására mindent megtett. Anyagi lehetőségeihez mérten birtokon kívül is, tulajdonjoga hangsúlyozása érdekében, a táraknak évi átalányt adott és gyakorolta kiküldöttei útján az 1895-i szerződésben biztosított jog értelmében évenként a tárak ellenőrzését. Az ásványtár igazgatója azonban még ezt a jogot is éveken keresztül megtagadta és az egyesületi kiküldötteket a gyűjteménybe nem engedte be.

A román kormányzat minden eszközt megkísérelt az Egyesület megfojtására. Az EME királyi megerősítésre felterjesztett tisztviselőitől a megerősítést megtagadta, az Egyesület jogi személyiségét kétségbe vonta, illetőleg a jogi személyiség elnyerése elé súlyos akadályokat gördített, a közgyűléstől kimondott alapszabálymódosítás miatt alapszabályhamisítás címén eljárást indított az Egyesület ellen, az EME működésének ellenőrzésére kormánybiztost rendelt ki, olyan szerződés-tervezeteket kínált elfogadásra, amelyek az Egyesületet szinte minden értékéből kifosztva névleges alakulattá tették volna. Megkísérelte azt a több helyt sikerrel alkalmazott módszert is, hogy jóakarattá, együttműködési vágygá álcázott átlátszó szándékkal minél több román nemzetiségű tagot vétessen fel az Egyesületbe és így az Egyesület vezetésében a román többség befolyását biztosítsa. Megakadályozta azt, hogy a magyar nemzetiségű állami alkalmazottak résztvegyenek az Egyesület vezetésében, sőt még tudományos munkájában is. Például az egyetemi könyvtár épületében elhelyezett múzeumi levéltárnak állami szolgálatban lévő levéltárosát, *Kelemen Lajost*, aki másfél évtizede az Egyesület titkára volt, felettesei nemcsak a múzeumi titkárságról való lemondásra kényszerítették, de a hírhedt *Ghibu Omisifor* dékán-sága idején és kezdeményezésére „bizalmasan” tudomására hozták, hogy nem nézik jó szemmel, ha az Egyesület keretében tudományos működést fejt ki. A Bölcsészet-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztály 1925-ben megválasztott elnökének, *Kristóf Györgynek*, aki a román egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára volt, ugyanilyen okból már 1927-ben le kellett mondania tudományos tisztségéről, az Érem- és Régiségtár tisztviselői közül *Kovács Istvánnak* és *Roska Mártonnak* tudományos címükről, az egykori kolozsvári egyetemen szerzett és Szegeden fenntartott magántanárságukról is.

Mindehhez hozzájárult az, hogy az EME minden igyekezet ellenére sem tudta tisztázni az állammal szemben a gyűjtemények helyzetét. Emlékirataira hosszú ideig választ sem kapott. Mikor aztán a kormány 1926-ban tárgyalóbiztost küldött ki, a tárgyalás alapjául szolgáló tervezetben a román állam a gyűjtemények közül csaknem mindent a maga számára követelt. A megindult tárgyalások alapvető módszere román részről a halogatás, az elodázás módszere volt. A megoldás késleltetéséhez hozzájárultak a lehetetlen román belpolitikai viszonyok is. Legalább minden évben megbukott egy kormány vagy legalább is az a miniszter, aki a tárgyalásokat irányította és az utóbb jövő kormány vagy miniszter mi sem akart tudni elődje ígéreteiről, terveiről vagy éppen a vele kötött megállapodásokról. Abban azonban mindenik megegyezett, hogy mindannyi mennél nagyobb darabot akart lekanyarítani az erdélyi magyarság e legnagyobb közművelődési vagyonából, hogy így minden ellenszolgáltatás nélkül az államot, illetőleg az egyetemet nagy tudományos kincshez juttassa. A tárgyalások folyamán az EME elment a végsőkhöz. Mivel anyagi ereje komoly számbavétele után látta, hogy saját erejéből legfeljebb a nemzeti vonatkozású gyűjtemények (levéltár, kéziratár, a könyvtár régi, a régészeti anyagnak a népvándorlaskoron inneni része) elhelyezéséről és fenntartásáról tud gondoskodni, így az állammal szemben is csak ezek

megmentésére törekedett. A döntést azonban nem tudta és a kisebbségi évek vége felé a változásban reménykedve, nem is akarta kicsikarni.

Az EME-nek azonban ez csak a nemleges tevékenysége volt. Az ostrom-állapotot hatósági önkény, a baksisleső hivatalnokok akadékoskodása, a gyanakvás és rosszindulat ezer megnyilvánulása között is igyekezett szakosztályainak munkája révén életjelt adni magáról. Népszerűsítő előadások, tudományos szakülések és vidéki vándorgyűlések keretében közölte a magyar tudományosságnak a határon túl elért eredményei közül azt, amit meg volt engedve közölni, feldolgoztatta a szakosztályi tagokkal az erdélyi magyar kérdések nem egyét, igyekezett kolozsvári és vidéki előadásorozataival a hallgatóságban meggyökereztetni a tudás tiszteletét, beláttatni a tudományos élet kiépítésének, illetőleg fenntartásának feltétlen szükségességét. A 20-as években a külső erőszaknak engedve rendszeresen, 1930-tól minden évben rendszeresen 25—30 előadásból álló téli népszerűsítő előadásorozatot rendezett, nyáron pedig vándorgyűlés keretében a vidéki magyar városokat (Marosvásárhely, Nagybánya, Nagyenyed, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Torda, Gyergyószentmiklós) látogatta meg, hacsak a hatósági önkény meg nem tagadta az előadások engedélyezését. Valósággal az elmenekült, de egyre visszavárt egyetemet helyettesítette tudásközlő, tudásszerzésre serkentő önzetlen tudományművelésre nevelő munkásságával. Az EME életének hősi korszaka volt ez. Nem lehet megmosolyogni még akkor sem, ha a tudományos munka nem járt mindig a kor legmagasabb színvonalán, ha néha ócskák, divatja multak voltak azok a fegyverek, amelyekkel harcolt és tökéletlenebbek az eredmények, mint amilyenekhez a földrepányvázó nyűgök nélkül és szabadabb fejlődési lehetőségek között élő anyaországi magyarság tudományos világa szokott.

*

A román megszállás idejének súlyos napjai mutatták meg igazán azt, hogy mennyire szüksége van Erdély magyarságának a szellemi és anyagi tekintetben egyaránt önálló, független Erdélyi Múzeum Egyesületre. Az erdélyi tudományosság folytonosságát ez az intézmény biztosította. Nem volt az erdélyi magyar kisebbségi életnek egyetlen intézménye sem, — az egyházakat sem véve ki — amely olyan határozottan és kérlelhetetlenül ellenállt volna a megszállók követeléseinek, mint éppen az Erdélyi Múzeum Egyesület. Az Egyesület szellemi és anyagi önállóságának elismerése és a nemzeti értékű gyűjtemények külön kezelésbe vétele volt az az alap, amelyen állva az Egyesület egyáltalán hajlandó volt a román állammal tárgyalni.

Már a nemzeti tudományos törekvéseket minden erejével támogató magyar állammal szemben is káros volt az egyesületi önállóság feladása, de szinte végzetessé vált ez a román uralom megpróbáltatásokkal tele idején. Az EME a kisebbségi években már anyagi okok miatt is teljesen munkaképtelen lett volna, ha egy főrangú hölgy, *gróf Wass Ottilia* végrendeleti hagyatéka, egy Kolozsvár főterén álló palota nem juttatja legalább olyan szerény bevételhez, mellyel az annak idején önként, ellenszolgáltatás nélkül átadott egyesületi ingatlanok és a háború következtében

elvesztett tőkéknek jövedelmét legalább részben pótolhatta. A mult tanulásaiból okulva, ezután semmiféle komoly tudomány-, illetőleg művelődéspolitikának nem lehet az a célja, hogy az EME-t továbbra is abban a fonák helyzetben hagyja, amelyben évtizedek óta élt : m ú z e u m e g y e s ű l e t legyen különálló m ú z e u m i

*Gróf Wass Ottilia
az Erdélyi Múzeum Egyesület nagy jótévedője
1829—1917*

gyűjtemények, önálló alapok és saját múzeumi épület nélkül. Az egyes egyetemi intézetekbe szétszórt múzeumi gyűjtemények ma egymástól független létükben különben sem teszik azt a lenyűgöző hatást, mint ha a Múzeum egész anyaga egy épületben állana a szakember és az érdeklődő nagyközönség rendelkezésére. A magyarságnak ezen a legkeletibb területén a nemzetiségi tömegek közé ékelten az erdélyi magyarság büszke alkotásaként a múzeumi gyűjteményeknek önálló hajlékot kell emelni, az egyesületi életre önálló tőkét kell előteremteni. Az itteni magyarság művelődési öntudatának növelésére az a legjobb mód, ha azt a nagymultú és roppant múzeális kincsekkel rendelkező gyűjteménytömeget, amelyet az Erdélyi Múzeum jelent, végre önálló

és tovább fejleszthető épületbe helyezzük el és az Egyesület saját alkalmazottaival kezeltetjük. Így lehetővé válik az Egyesület számára az, ami az alapítók célja volt, hogy múzeumi anyagot gyűjtsön, kezeljen saját erejéből, önállóan és a gyűjtemény anyagának tudományos feldolgozásával gazdagítsa az egyetemes magyar tudományt. Ilyen értelemben és ilyen célkitűzéssel az EME virágzása a legmagasabbrendű nemzetpolitikai célok közé tartozik.

SZABÓ T. ATTILA